

Улардан аксарияти Хоразмий тахаллуси билан аталган ва хоразмлик бўлган.

Аждодларимизнинг бундай юксак маънавиятли ва маърифатпарвар, ватанпарвар, меҳнатсевар ва хуш хулжлик каби улугъ фазилатлар эгаси бўлишида Нажмиддин Кубро каби тарикат пирларининг тарбияси, ўғит насихатлари бениҳоят каттадир. XII асрда Хоразмда Нажмиддин Кубро (1146-1221 йй.) бошчилигидаги тасаввуфнинг кубровия оқими шаклланиб, Мовароуннаҳр, Хуросон, Ҳиндистон ва бошқа мусулмон Шарқи давлатлари орасида кенг тарқалган эди. Бу тариқат таълимоти ҳадис ва шариатга асосланган бўлиб, айниқса унда комил инсонни тарбиялаш бу тариқатнинг асосий вазифаларидан бири бўлган.

Темурийлар даври тарихчиларидан Шарафуддин Али Яздий, Ибн Арабшоҳ асарларида Хоразмлик илм-фан номондаларидан баъзилари ҳақида маълумотлар мавжуд. Улардан Жалоладдин Аҳмад ал-Хоразмий (илоҳият олими), Ҳафиз Махмуд Муҳрик ал-Хоразмий (фикх), Ҳафизиддин Муҳаммад ибн Насураддин Муҳаммад ал-Хоразмий (тарихчи ва шоир) ва бошқалар Мовароуннаҳрдаги маънавий-маърифий соҳалар ривожига ўз ҳиссаларини қўшганлар.

Адабиётлар

1. Каримов И. А. Юксак маънавият- енгилмас куч. –Тошкент: «Маънавият», 2008.
2. Ан-Насави Муҳаммад. Жизнеописание султана Джалал ад-Дина Манкбурны. Пер. с араб. З.М. Бунятова. –Баку: 1973.
3. Аҳмедов Б. Тарихдан сабоқлар. –Тошкент: «Ўқитувчи», 1994.
4. Бунятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов (1097-1231). –М.: «Наука», 1986.
5. Иброҳимов Н. Ибн Батута ва унинг Ўрта Осиёга саёҳати. –Тошкент: 1993.

Маколада Буюк Турон заминиди қадимдан таълим ва маърифатпарварлик асосида юксак маънавиятли шахсни тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга бўлганлиги тарихий манбалар асосида қўрсатилган.

В статье на основе исторических фактов рассматриваются вопросы воспитания высокоразвитого поколения считающимся важнейшим средством развития общества на территории Великого Турана.

The article deals with the issues of education of highly-developed generation on the territory of Great Turan, that are considered to be an important means of the development of the society.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Х.Б.Тўхтаҳўжаев - катта илмий ходим-изланувчи

ЎМКХТТКМО ва УҚТИ

Таянч сўзлар: индивидуаллаштириш, саломатлик, соғломлаштириш, инновацияга ўргатиш, педагогика, психология.

Ключевые слова: индивидуализация, здоровье, здоровьесбережение, обучение инновации, педагогика, психология.

Key words: individualization, health, physical education, teaching innovation, pedagogics, psychology.

«Индивидуаллик» тушунчасининг долзарблиги замонавий педагогика назарияси ва амалиётида етарли даражада асосланган шахснинг индивидуал белгилари: яхлитлик, ўзинга ҳослик, бетакрорлик, фаоллик кабилар билан изоҳланади [1]. Менинг назаримда, инсон индивидуаллигига инсоннинг яхлит тизим эканлигидан келиб чиққан ҳолда унинг биологик, психологик ва ижтимоий даражасига ҳос хусусиятлари ўртасидаги катта ва кичик алоқаларни ўрганишга бўлган ёндашувга урғу бериш мақсадга мувофиқ.

Фанда белгиланишича, исталган индивидуал сифат ва жиҳатларга эга бўлиш муаммосини ҳал қилишда, боланинг керакли йўналиш бўйича ривожланишига асос қилиб ҳамisha инсонга табиат томонидан берилган туҳфани энг муҳим омил эканлигидан келиб чиқишни унутмаслик керак. Шу муносабат билан индивидуаллик муаммоси – мактаб, ўрта махсус ва олий таълим муассасаларида таълим фаолиятини ташкил қилишда марказий масалалардан бири ҳисобланади. Ўқув фаолияти натижаларини шакллантиришда қобилиятларни ривожлантиришга эътибор қаратиш жуда муҳим, чунки таълим – тарбия билан боғлиқ ҳар қандай натижа фақат ва фақат у ёки бу шахсда мавжуд қобилиятлар асосида юзага чиқади. Педагогик жараёнда таълим олувчини таълим жараёнига бўлган қизиқиши, унинг ютуқлари, ўқув фанларини танлаши, индивидуал таълим траекториясига эғалиги – сифатли индивидуаллиқни ташкил қилади ва буни педагог доимо инобатга олиши жуда муҳим [2, 3, 4].

Одатда, қачонки ижтимоий ҳолат бузилса, ўқувчи – талабанинг жисмоний саломатлиги ёмонлашса, таълим фаолиятини индивидуаллаштиришга бўлган эътибор кучайишини кузатамиз. Шу боис ҳам “соғлом мактаб” атамаси ва у билан боғлиқ тушунча тобора кенг тус олмоқда. Бу жараёнда айниқса тадқиқот олиб борилган имконияти чекланган болалар учун яратилган мактаб-интернатлар катта қизиқишга сабаб бўлмоқда. Чунки бундай таълим муассасидаги педагогик жараён ҳаммадан кўра кўпроқ индивидуал ёндашувни такозо қилади.

Ибн Арабшоҳ хоразмликлар тўғрисида шундай ҳикоя қилади: «Уларнинг (хоразмликлар) пойтахти Журжон шаҳридир...бу суҳандонлар тўпланадиган жой, у ерда олимлар эгардан тушадилар (яъни тўхтаб ўтадилар), зукколар ҳам шоирлар ошён топадилар, зарифу маъруфлар, улугъ зотлар келиб туришади. Бу мутазилийларнинг тоғ чашмасидир... Унинг ноз-неъматлари мўл-қўл, эзгуликлар беҳисоб...» [5:21].

Тарихда Ислоҳ цивилизацияси ёки Марказий Осиё халқлари деб аталувчи маданият таракқиётида илм-фан ва маърифатпарварлик ғояларини тарқатиш билан шуғулланувчи хоразмлик аждодларимиз ҳиссалалари бениҳоят каттадир. Демак, халқнинг буюклиги ва келажаги маънавияти ва маърифати юксаклиги билан ўлчанадиган бўлса, дунёга Ал-Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Жалолиддин Мангуберди, Нажмиддин Кубро, Пахловон Махмуд, Оғаҳий каби буюкларни берган ўзбек халқининг маънавияти ҳозирги ва келгуси авлод учун ҳар томонлама намуна бўлиб хизмат қилади.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY

Ўқувчи – талабаларга индивидуал ёндашув муаммосини тадқиқ қилиш хусусида педагогика назарияси ва амалиётида улкан тажриба тўпланган. Жумладан ўқувчи – талабаларнинг паст ўзлаштириши сабаблари ҳамда унинг олдини олиш мавзуси; ўқувчи – талабаларнинг билиш ва мустақил фаоллиги масалалари; фронтал, жамоавий ва индивидуал ишларини ташкил қилиш жараёнлари В.И.Загвязинский, Т.М.Николаев, И.М.Чередовларнинг илмий изланишларида атрофлича ёритиб берилган [6].

Ўрганиб чиқилган илмий адабиётлар таҳлили тадқиқ қилинаётган муаммога доир бир қатор нуқтаи назарлар мавжудлигини таъкидлаш имконини беради. Бир томондан, индивидуал ёндашув узок йиллар давомида шаклланган ва муайян афзалликларга эга синф – дарс тизими анъаналарига путур етказиши хусусида (Т.Хюсен) фикр юритишса, иккинчи томон (Ю.В.Шаров, Н.Хомутов) тарафдорлари индивидуал ёндашув имкониятларига паст назар билан қараганлари ҳолда уни очиклик тамойилининг бир воситаси сифатида қабул қилиш лозимлигини таъкидлашади. Хатто олимлар орасида педагогик жараёнда индивидуал ёндашув анъанавий тарзда шаклланган мавжуд вариантларига нисбатан кескин қарши фикр ифодоловчи олимлар ҳам мавжудлигини алоҳида эътироф этиш лозим. Хусусан, айрим амалиётчи педагогларнинг фикрича, таълимга бўлган индивидуал ёндашув ғояси бизга мактаб эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда эмас, балки қаердандир “ташқаридан” зўрлаб киритилган ғоя ҳисобланади. Рыдановнинг фикрига кўра, ўқувчи – талабаларнинг ўқитувчи томонидан кучли ва кучсиз, билимли ва билимсиз, уқувли ва уқувсиз каби табақаларга ажратилиши болалар ўртасидаги мавжуд ўзаро ижтимоий муносабатларнинг бузилишига олиб келади [5].

Шундай қилиб, индивидуаллаштириш муаммосига доир фалсафий, психологик ва педагогик адабиётлар умумий таҳлили таълим – тарбия жараёнини индивидуаллаштириш назарияси хусусида нисбатан қуйидаги фикрларни билдириш имконини беради:

1.Таълим муассасаларида индивидуал ёндашув таълими индивидуаллаштириш ва дифференциаллаш шаклларида қўллаш мақсадга мувофиқ.

2. Индивидуаллаштириш ва дифференциаллашнинг асосий мақсади талабада мавжуд индивидуалликни сақлаш ва ривожлантириш орқали ўзига хос бетакрор ҳамда ноёб инсон шахсини тарбиялашдан иборат бўлади.

3.Таълим жараёнини индивидуаллаштириш ва дифференциаллашнинг муҳим асосларидан бири педагогик жараёни лойиҳалашда таълим олувчиларнинг психологик ўзига хос жиҳатларини инобатга олиш билан белгиланади.

4. Таълимни индивидуаллаштириш ҳар бир ўқувчи - талабанинг мавжуд хусусий имкониятларидан келиб чиққан ҳолда ўқув материални дифференциаллаштириш; турли ҳажм ва мураккабликдаги ўқув топшириқларини ишлаб чиқиш; алоҳида олинган ҳар бир синф ёки гуруҳ учун таълим - тарбия жараёнини ташкил қилиш билан боғлиқ тадбирлар тизимини яратишни тақозо этади.

5. Педагогик жараёнида индивидуал ёндашувдан фойдаланиш унинг субъектлари учун шахс индивидуал хусусиятларини ривожлантириш, фаоллигини юзага чиқариш, билим сифатини ошириш, илгор педагогик тафаккурини шакллантиришда улкан имкониятлар яратиш беради.

Таълим - тарбияга нисбатан индивидуал ёндашув муаммоси юзасидан тадқиқот назарий талқини ва замонавий ҳолати мазкур масалага бўлган қизиқиш қадим замон олим ва педагоглари эътиборини ҳам ўзига тортганлигини кўрсатди. Ҳозирги замон мамлакатимиз ва ҳориж олимлари, педагоглари, психолог ва илгор амалиётчи ўқитувчилар тажрибалари ҳамда илмий изланишлари таҳлили индивидуал ёндашув муаммоси юзасидан ўтмиш ва ҳозирги замон мутахассислари бир - бирига яқин келадиган бир қатор асосий ўринларни ифодалаш имконини беради. Биринчидан, индивидуал ёндашув шу пайтга қадар нисбатан паст ўзлаштирадиган ўқувчи - талабаларга ўзи яхши ўзлаштирадиган тенгдошларига барча жабҳаларда етиб олиш имкониятини берган, бермоқда ва бундан кейин ҳам бериши шубҳасиз.

Шу муносабат билан бу ёндашув яхши ҳамда нисбатан паст ўзлаштирадиган ўқувчи - талабаларга уларнинг мавжуд имкониятларидан келиб чиққан ҳолда индивидуал топшириқлар яратиш, дифференциал вазибалардан фойдаланишни назарда тутиди. Иккинчидан, индивидуал ёндашув аксарият ҳолларда ўқувчи - талабани индивидуал имкониятларини

инобатга олган ҳолда таълимни айнан реал ҳолатга мослаштиришни тақозо қилади. Учинчидан, индивидуал ёндашув, айниқса илгарилари ўқувчи - талабаларга эпизодик ҳолатда жуда юзаки тарзда қўлланилган. Ва ниҳоят, индивидуал ёндашув узок вақтлар мобайнида ўқитувчининг интуицияси, дастлабки тажрибалари асосида амалга оширилган бўлиб, бу ҳолда ўқитувчи боланинг ҳақиқий индивидуал хусусиятлари - фикрлаш қобилияти, тасаввури, билим ва тарбия даражасини эмас, балки унинг яхши, ёмон ёки паст ўзлаштиришини кўра олиши асосида амалга ошириб келинган. Фақат кейинги йиллардагина таълим жараёнига индивидуал ёндашувни тадбиқ этишга бўлган муносабат тубдан ўзгарди ва бола шахсининг барча ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олинган илмий асосланган метод ва технологияларни қўллаш тажрибаси амалга оширила бошланди.

Тажрибалар деярли барча таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган педагоглarning турли даражадаги ўзлаштириш имкониятлари ва билиш қобилиятига эга бўлган шахслар билан ишлашга тўғри келишини кўрсатмоқда. Бундан ташқари, педагогик жараёнда тарбияси оғир, носоғлом муҳитда ўсиб улғаяётган ҳамда жисмоний соғлиғида муаммоси бор ўқувчи - талабалар билан ишлашда муайян қийинчиликларнинг юзага келиши табиий.

Айтиб ўтилган жиҳатлардан келиб чиққан ҳолда кўрилатган муаммо, таълим - тарбия тизимига индивидуал ёндашувни самарали тадбиқ қилишнинг бир қатор асосий жиҳатлари аниқланди.

Улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Олий таълим муассаса (ОТМ)ларига келган талабаларнинг ижтимоий психологик адаптациясини ўз вақтида илмий жиҳатдан тўғри ташкил қилиш зарур;
- кучли жисмоний кўрсаткичга ҳамда яхши ўзлаштириш имкониятига эга бўлган талаба билан унинг акси даражасидаги талаба ҳам ўзига хос индивидуал ёрдам олиши лозим;
- ОТМдаги индивидуал ёндашувда ҳар бир талабанинг ўзига хос психофизиологик жиҳатлари, руҳиятини инобатга олинган ҳолда соғломлаштириш технологияларини ўзаро алмашлаб қўллаш яхши самара беради;
- ОТМ талабалари ақлий қобилиятлари ривожланиши турли мазмундаги махсус воситалар, ривожлантирувчи таълим, муайян мураккабликдаги ақлий меҳнатни амалга оширишда ўз имкониятларидан тўғри тақсимлаш каби омилларга боғлиқ.

Адабиётлар

1. Акимов М.К., Козлова В.Т. Индивидуальность учащихся и индивидуальный подход. - М.: «Знание», 1992. - С.77.
2. Они же. Психофизиологические особенности индивидуальности школьника: Учет и коррекция. - М.: «Академия», 2002. - С.160.
3. Актуальные проблемы индивидуального обучения: Материалы симпозиума в Тарту, 13-14 октября 1969 г. / сост. И.Э. Унт. - Тарту: 1970.
4. Акутина Т.В. Здоровьесберегающие технологии обучения: индивидуально-ориентированный подход. // Школа здоровья. 2000. - Т.: 7. - № 2.
5. Белошестая А.В. Индивидуальная работа с ребёнком как условие развития его личности. // Вопросы психологии. - 2000. - № 4.
6. Гордеева И.Н. Индивидуализация обучения: опыт, реалии, перспективы. // Педагогика. - 2002. - № 2. - С.32-38.

РЕЗЮМЕ

Мақолада индивидуаллаштириш таълими тўғрисидаги қарашлар ва индивидуаллаштириш муаммолари таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема индивидуализации обучения в целях сохранения здоровья в системе непрерывного образования

SUMMARY

In the article there was analyzed the issue of realization of the principle of individualization in physical education of students in the system of continuous education.

ЭМОЦИЯ ҲАҚИДАГИ НАЗАРИЯЛАР ПСИХОТЕРАПЕВТИК ФАОЛИЯТНИНГ АСОСИ ЭКАНЛИГИ

Д.А.Уразбаева - катта ўқитувчи

Урганч давлат университети

Таянч сўзлар: психология, эмоция, психик ҳолат, биологик назария, таламик назария, информация назария, когнитив назария, гомеостаз.

Ключевые слова: психология, эмоция, психический состояние, биологическая назария, таламическая назария, информационная назария, когнитивная назария, гомеостаз.

Key words: psychology, emotion, psychological state, biological theory, thalamic theory, theory of information, cognitive theory, homeostasis.

Бизга маълумки, XXI аср илм-фан ва техника соҳаларидаги буюк кашфиётлар ва ихтиролар яратилган давр бўлиб, улар турли соҳаларда қўлга киритилган назарий ва амалий янгилликларда намоён бўлмоқда. Жаҳонда бўлаётган бундай янгилликлар тиббиёт психологияси ва психотерапияси соҳасида қатор ижобий ўзгаришларни, ўзига хос ёндашувларни келтириб чиқармоқда.

Онкология соҳасида психотерапияни қўллаш, психология соҳасидаги эмоциялар ҳақидаги тадқиқотларнинг чуқур назарий таҳлилини талаб қилмоқда. Чунки касалликни даволашда психологик ёрдам кўрсатилар экан, у мустақкам назарий асосга эга бўлиши лозим. Эмоция психологиясига оид ҳар бир тадқиқот муайян илмий муаммоларни, амалий вазибаларни ечишга қаратилган бўлиб, улар ўз ўрнида қимматлидир.

Психологияда эмоциялар кўпинча ҳиссиёт тушунчаси билан бирга хал қиланади. Лекин бу тушунчалар гарчи бир-бирига яқин бўлса ҳам улар мазмунан фарқ қилади. Жумладан, профессор Э.Ф.Ғозиев фикрича: “Ҳиссиёт борлиққа, турмушга, шахсларга муносабатга нисбатан шахснинг субъектив кечинмаларининг акс этишидир. Яъни, объектив воқеликнинг эҳтиёжлар субъекти бўлмиш шахс миёсида борлиққа нисбатан унинг учун қадри, аҳамиятли бўлган муносабатларининг ўзига хос акс эттирилишидир”, деб изоҳлайди [4:225].

Эмоция ҳиссиётга нисбатан бирмунча аниқроқ акс этадиган ҳолат бўлиб, у айни пайтдаги кўзгатувчининг таъсир кучи билан ўлчанади. Профессор Э.Ф.Ғозиев эмоцияни, одатда ташқи аломатларда бевосита намоён бўладиган ҳис-туйғуларнинг ички кечинмалардан иборат